

Nr 163

Av herr **Osvald m. fl.**, om översyn av gällande bestämmelser rörande skyldighet för statstjänstemän att underkasta sig läkarundersökning.

I kungl. kungörelse den 18 juli 1935 (nr 459) stadgas skyldighet för tjänstemän, tillhörande den civila statsförvaltningen, att i vissa fall underkasta sig läkarundersökning. Förutsättningarna härför är enligt 1 § att tjänstemannen icke på ett tillfredsställande sätt sköter sin tjänst och att det synes sannolikt, att anledningen härtill är sjukdom, vanförhet, lyte eller nedsatt arbetsförmåga. I sådana fall äger myndighet, under vilken tjänstemannen lyder, att föreskriva att tjänstemannen skall underkastas undersökning av verksläkare eller annan läkare, som myndigheten bestämmer. I avvaktan på utgången av undersökningen må myndigheten, då så finnes erforderligt, meddela tjänstemannen ledighet såsom på grund av sjukdom.

För lärare gäller en bestämmelse med motsvarande innehåll, intagen i 2 § i kungl. kungörelsen den 22 februari 1935 (nr 52). Det ankommer i detta fall på skolöverstyrelsen att efter anmälan av rektor eller skolstyrelse besluta om läkarundersökning och tjänstledighet.

I det förslag, som låg till grund för sistnämnda kungörelse, framhöll skolöverstyrelsen bl. a., att bestämmelserna borde formuleras så, att det fullt tydligt komme att framgå, att ett tvångsingripande icke vore avsett att förekomma annat än i sådana undantagsfall, då lärarens kroppsliga eller psykiska tillstånd vore sådant, att hänsynen till lärjungarnas rätt och bästa uppenbarligen krävde en snar ändring.

Riksdagen, vilken hördes över förslaget, uttalade i skrivelse den 14 mars 1934, att riksdagen icke funnit något att erinra mot förslaget men utginge från att det föreslagna förfarandet komme att tillämpas med all den varsamhet, som betingades av ämnets ömtåliga beskaffenhet.

Bestämmelserna om tvångsundersökning av lärare utgjorde förebild för den något senare utfärdade författningen rörande statstjänstemän i allmänhet. Man torde därför kunna utgå från att samma grad av restriktivitet skall gälla vid tillämpningen av de båda författningarna.

Trots att författningarna sålunda avsetts att tillämpas restriktivt, synes detta icke ha iakttagits i praxis under senare år. Två särskilt uppmärksammade fall, det ena från 1950 och det andra från 1954, ger belägg härför.

I det första fallet var omständigheterna följande: En mångårig konflikt mellan rektor och en lektor vid ett allmänt läroverk kulminerade i början

av 1950 i en anmälan till skolöverstyrelsen av lektorn mot rektorn och som svar härpå en begäran av rektorn om sinnesundersökning av lektorn. Till stöd för denna begäran anförde rektorn, att lektorn målmedvetet arbetat på att komma åt honom och därvid letts av så småningom alltmera fixerade vanföreställningar om förföljelse från rektors sida samt att lektorn vid en lektion i sin klass under affektiv spänning fört på tal kontroverserna med rektorn. Vidare åberopade rektorn bl. a. ett intyg av en sjuksjukläkare. Efter ytterligare utredning och efter hörande av medicinalstyrelsen beslöt skolöverstyrelsen den 10 maj 1950 jämlikt 2 § i kungörelsen nr 52/1935, att lektorn skulle undergå sinnesundersökning av en därtill samtidigt förordnad läkare, och meddelade lektorn ledighet såsom för sjukdom från och med den 12 maj 1950. Skolöverstyrelsens beslut föranledde starka opinionsyttringar till förmån för lektorn, bl. a. från dåvarande och tidigare elever till honom samt från målsmän. Av de sistnämnda framhölls särskilt, att avstängningen från tjänstgöring i detta fall icke kunde vara vidtagen i lärjungarnas intresse utan att det tvärtom måste betecknas såsom olämpligt, att lektorn förhindrades att handleda i synnerhet de elever, som blott åtta dagar senare skulle undergå muntlig prövning i studentexamen. Lektorn överklagade skolöverstyrelsens beslut, men Kungl. Maj:t gjorde i utslag den 20 juni 1950 ingen annan ändring i beslutet än att det upphävdes såvitt avsåg ledighet för lektorn för tiden fram till hösttermi- nens början. I utlåtandet över den därefter verkställda sinnesundersökningen uttalade undersökningsläkaren till en början, att det till rektorns framställning om sinnesundersökning fogade läkarintyget fått en omfattning och formulering, som icke kunde anses försvarlig med tanke på det otillräckliga underlaget, där framför allt den personliga kontakten med den bedömde saknats. Undersökningsläkaren beklagade, att intyget kommit till stånd, i första hand därför att det framkallat risk för att berörda myndigheter skulle felvärdera förutsättningarna för en undersökning. Efter att ha anmärkt, att lektorn från sin tidigare tjänstgöring erhållit högsta vitsord, förklarade undersökningsläkaren vidare, att undersökningen givit följande bild av lektorns karaktärsegenskaper: Han är ingen dussinmänniska. Det är fråga om en energisk och viljestark man med uttalad självständighet, som orädd och med en lätt biton av hänsynslöshet strider för vad han finner rättvist och riktigt, varvid han lägger i dagen ett betydande rättspatos. Andra utmärkande drag är envishet med benägenhet att fastna för detalj- spörsmål men också uthållighet och tveklöshet, som bland annat vackert framträtt i hans studieprestationer. Han är en mycket god lärare med förmåga att entusiasmera samt en vaken och intresserad pedagog och skolman, med friska synpunkter och värdefulla initiativ i sin gärning. I konflikten med andra stridbara män ådagalägger han intensitet och viss inbiten aversion, men i umgänget med vänner utmärker han sig för charm och person-

lig lödighet. Undersökningsläkaren fann, att lektorns förmåga att tjänstgöra som lärare var höjd över allt tvivel och att intet hinder förelåg mot att han återinträdde i sin tjänst vid läroverket. Beträffande konflikten med rektorn anförde läkaren, att lektorns karaktärsegenskaper visserligen spelat en ej obetydlig roll för dess uppkomst, men att även rektorns psykiska särdrag bidragit härtill och till konfliktens vidare förlopp. I sistnämnda hänseende ville läkaren ifrågasätta, huruvida konflikten fått så allvarlig karaktär, om rektorn haft förmåga att handla mera lugnt och lidelsefritt. Lektorn återinträdde efter undersökningen i sin tjänst vid läroverket.

Det andra fallet företer till sina grunddrag påfallande likheter med det första. Det gällde en professor och föreståndare för en vetenskaplig institution, vilken kommit i intresseemotsättning till sin närmaste överordnade, inspektorn för institutionen. Efter framställning av inspektorn tillsatte vederbörande myndighet en kommitté för undersökning av förhållandena å institutionen. Kommittén avgav efter utredning ett utlåtande, som utmynnade i ett förslag att institutionens föreståndare skulle underkastas sinnesundersökning jämlikt kungörelse 459/1935. Hans förhållande till inspektorn och hans mot denne vidtagna åtgärder synes ha utgjort grund för kommitténs uppfattning, att hans tjänsteutövning icke varit tillfredsställande. Stöd för antagandet att detta kunde bero på sjukdom ansåg sig kommittén ha fått av innehållet i skrivelser och inlagor från föreståndaren. Dessa handlingar torde dock till största delen ha avfattats av föreståndarens juridiske rådgivare. Myndigheten inhämtade yttrande i frågan från medicinalstyrelsen, vars rättspsykiatriska nämnd i utlåtande anförde, att skäl syntes tala för att om föreståndaren icke på tillfredsställande sätt skötte sin tjänst detta kunde sammanhänga med sjukdom och att det i så fall vore motiverat, att föreståndaren underkastades läkarundersökning. Från föreståndarens sida ingavs till den honom överordnade myndigheten ett utlåtande av en överläkare för ett sinnessjukhus, vari denne förklarade, att han efter undersökning av föreståndaren icke funnit några tecken till pågående eller avlupen sinnessjukdom hos denne och att föreståndaren ej heller företedde symtom på psykisk abnormitet eller annan rubbning av själsverksamheten utan tvärtom var i god psykisk och fysisk kondition. Myndigheten beslöt jämlikt 1 § i kungörelsen nr 459/1935 att föreståndaren skulle undergå sinnesundersökning av en för ändamålet samtidigt förordnad läkare och meddelade föreståndaren ledighet såsom för sjukdom. Kungl. Maj:t lämnade besvär över beslutet utan bifall.

En granskning av de båda referaten ger vid handen, att bestämmelserna om tvångsundersökning av tjänstemän under senare tid givits en synnerligen vidsträckt tolkning. Vad först beträffar förutsättningen »att tjänstemannen icke tillfredsställande sköter sin tjänst» synes i båda fallen motsättningen till den överordnade och vad i samband därmed förekommit

ha ansetts utgöra tillräckligt belägg för missskötseln av tjänsten. Att i det första fallet hänsynen till lärjungarnas rätt och bästa icke »uppenbarligen krävt en snar ändring» kan väl utan vidare konstateras, och att i det andra fallet de påtalade missförhållandena icke varit av allvarigare slag synes också klart. Över huvud taget måste det i fall som dessa vara vanskligt att avgöra vad som skall hänföras till misskötsel av tjänsten.

I detta sammanhang är det av intresse att jämföra med bestämmelserna om sinnesundersökning i brottmål. Beslut om sinnesundersökning av en för brott misstänkt person må enligt 41 a § sinnessjuklagen ej meddelas med mindre den misstänkte erkänt brottet eller övertygande bevisning förebargts att han begått det. Om brottet icke förskyller svårare straff än böter, fordras dessutom särskilda skäl för att sinnesundersökning skall få ske. Dessa är alltså förutsättningarna för att en tjänsteman, som vid domstol åtalats för tjänstefel, skall kunna underkastas sinnesundersökning. Tjänstemannens skydd mot opåkallade tvångsundersökningar borde rimligtvis icke vara sämre, när det är fråga om misskötsel, som icke föranleder åtal. Men så är otvivelaktigt förhållandet med den tillämpning av ifrågavarande kun- görelse om tvångsundersökning, som ägt rum i de båda refererade fallen.

Av de inledningsvis återgivna stadgandena framgår vidare, att ytterligare en förutsättning måste vara uppfylld för att tvångsundersökning skall få ske, nämligen den att det skall vara *sannolikt* att anledningen till misskötseln av tjänsten är sjukdom, vanförhet, lyte eller nedsatt arbetsförmåga. Det ligger i sakens natur, att det många gånger måste vara ytterligt svårt att, innan läkarundersökning verkställts, bedöma, huruvida psykiska brister varit orsaken till otillfredsställande tjänsteutövning. Men att såsom i 1954 års fall anse blotta möjligheten av ett sådant orsakssammanhang motivera tvångsundersökning strider uppenbarligen mot vad som avsetts vid författningarnas tillkomst.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att man vid tillämpningen av författningarna om statstjänstemäns skyldighet att underkasta sig läkarundersökning under senare år icke iakttagit den varsamhet, som 1934 års riksdag funnit sig böra mana till. Denna utveckling är, då det gäller sinnesundersökning, ytterligt beklaglig. En sådan undersökning uppfattas av den därav berörde såsom djupt kränkande och kan på olika sätt medföra obotlig skada. Såsom exempel härpå kan i anslutning till de refererade fallen påpekas, vilken belastning i arbetet blotta misstanken om psykisk abnormitet måste vara för en lärare eller vetenskapsman.

Då den ovan kritiserade rättstillämpningen omfattats av högsta instans, synes ändring icke kunna åstadkommas annat än genom lagstiftning. I första hand torde därvid böra övervägas om det över huvud taget är motiverat låta ifrågavarande författning inbegripa sinnesundersökning. Om en tjänsteman missköter sin tjänst i sådan utsträckning, att sinnesundersök-

ning ifrågasättes, synes det naturliga vara att tjänstemannen åtalas för tjänstefel. Om det för någon grupp av tjänstemän anses ofrånkomligt med hänsyn till deras arbetsuppgifter att möjlighet finnes att föranstalta om sinnesundersökning utan att åtal anställas för tjänstefel, synes bättre garantier böra skapas mot opåkallade undersökningar. En utväg härför vore att även i sådana fall överlämna prövningen till allmän domstol. Det kan förutsättas att domstolarna därvid kommer att ställa samma krav på utredningen som i fråga om sinnesundersökning i brottmål.

Med stöd av det ovan anförda hemställer vi,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsam översyn av gällande bestämmelser rörande skyldighet för statstjänsteman att underkasta sig läkarundersökning, varvid syftet bör vara att skapa ökat rättskydd för den enskilde tjänstemannen, särskilt mot skyldigheten att underkasta sig sinnesundersökning.

Stockholm den 26 januari 1955

Hugo Osvald

Ingrid Gärde Widemar

Edgar Sjödahl
